

שלום אש

הסתכלות-הנאה, בקרבן, הטיל בו עצבנות. פתאום שלח את ידו — ובן רגע נטעטו אצבעותיו בשערות מחדית-הפנים של היהודי, נאחזו בפיהה שלו, חלק משפמו וקוווזות זקן-הלהי, אשר שפיעו-ミלאו את כף ידו הגדולה.

— אמרו: יודא שוין — האבא קיינה ארא** — קרא מפקד המחנה.

איצ'ה מאיר חור אחריו: יודא שוין — האבא קיינה ארא!

— הרם קולד!

— יודא שוין — האבא קיינה ארא!

— הרם קולד עוד יותר!

— יודא שוין — האבא קיינה ארא! — קרא איצ'ה מאיר בקול רם. עתה משך מפקד המחנה ידו. ואולם השערות עמדו איתן בبشر איצ'ה מאיר ולא נכנעו.

— ארוור — קרא ראש הגדוד ומשך בחזקה. השערות עדין עמדו במרין.

— זה יודא ממש! זה ז肯 יהודי! — אמר מפקד המחנה מתווך ליגלוג אל העומדים סביבו, נכלם קצת שהזקן היהודי לא נכנע לו בקלות, הוא סמך רגלו בבطن היהודי, ומשך משיכה בכל כוחו.

הפעם נכנע לו הזקן — והוא של מפקד המחנה החזיקה בקצה פיהה תלושה, בחלק שפם ובקווצות עבותות של ז肯 הלחי הרחב אשר ליהודי.

— נו, נסה-נא אתה! — הצבע מפקד המחנה לאחד מכונפיתו על ז肯ו של היהודי.

�הדבר חזר חלילה.

החלה התמודדות כוחות על גבי ז肯 היהודי. מהם הצליחו לעקוור מלוא הCEF שערות בשתיים-שלוש משיכות, אך אחד מהם גאטטאפו גוץ, זכה בתחרות: משיכת עזה — וכפי-

ידו מלאה קווצת-שייר חדש מזקנו של איצ'ה מאיר. איצ'ה-מאיר עדין עומד היה בו במקום על רגליו מפוזמאות הלובן. עור בשרו הציג בעד חורי נעליו הקרוועות. בזקנו שאך זה היה גדוש, צומח וקורן, נראו קרחות גדולות. הזקן עשוי היה עכשו אלומות בודדות ומפוזרות, המתחרבות על ידי סילוגיות של דם נוזל מן הפעעים, שהעור הנעקר עם תליית השערות הניה בפניו.

שוב לא היה ז肯ו של איצ'ה-מאיר — ז肯. הפרק והיה לגוש לה, כעין סמרטוט שהודבק לפניו של אדם. ואולם עיניו של איצ'ה-מאיר היו כאשר היו. ואף כל חזותו הייתה כאשר הייתה. והגרוע מכל — רק עכשו השיגו אנשי הגאטטאפו, כי היודא" שכח כל עיקר לצחוק בשעת תליישת-הזקן. לא יכול מפקד המחנה לגםור בדעתו אם לראות התנהגות היהודי כגליי של עוזריה ואופי, או של חוץפה ויהירות יהודית. بعد המידה האחת מוכן היה אפילו לדון את היהודי לכפיזות, ואולםبعد השניה ביקש ללמד היהודי לך כזה, שהוא שוכח גאותו היהודיות. לפיכך שאל לו לאיצ'ה-מאיר:

— כאב לך?

— קצת, אדוני — ענה איצ'ה-מאיר. תשובהו של היהודי ריככה במעט את המפקד-המחנה. ואולם הוא ביקש להיות בטוח יותר:

— מי אתה?

— יודא שוין — האבא קיינה ארא! — קרא איצ'ה-מאיר בקול רם.

— יהודי הגון! יהודי נאה! אמר מפקד המחנה מרוצה.

— ובכן, עכשו נראה מה יכולתך. איסרוו לעגלת!

** יהודי חזר — אין לי כבוד.

וַיְתַקְדֵשׁ *

לענירתי קוטנה

כשהביאו אנשי הגאטטאפו את איצ'ה-מאיר לחצר הקהילה היהודית שבפראג ווארשה, עורר הדבר התרגשות, תשומת לב, רעש, אפשר לומר, אפילו שמחה בקרוב אנשי-הגאטטאפו האחרים, שנמצאו אותה שעה במקורה בחצר הגדולה. מפקד המחנה עצמו, צעיר בשנות העשרים, בעל שפם קטן ושחור ועיניהם קטנות יזוקת-ברונזה ומאבנות, יצא מלבשתו לקדם את פני איצ'ה-מאיר. מאז קבעו אנשי הגאטטאפו בבניין-לבנים ריק של בית הספר שבאמצע חצר גדולה, מקום הקהילה ליהודים, ראו עיניהם יהודים מכל המינים שהובאו לכך, לקוחים מין הרחוב או מוצאים מבתיهم, כדי לשוחב אותם לעבודה. היו בינם יהודים לבושים קצורות כמנג אירופיים מגולחי ז肯 למשעי, אשר התחשפו כאריים והיו יהודים כשרים בעלי קופות ארוכות וokane מגולחים. ואולם "יודא" בכל רמ"ח ושב"ה שכזה, עדין לא ראתה עיניהם. היהדות זעקה מכל ישותו של איצ'ה-מאיר בקולו קולות. זקנו היה מלא, סמיר-שחור, נוצץ בכוחות-יהודיות קורנים. פיאותיו השחורות, המתקרלות כדי צמות ארוכות, היו רועדות על גבי ז肯 הלחים העבותיים. עיניו — גדלות שחרורות, חידלות מנוחה. נוגחות. ועצם מלבושים: מעיל אטלאס מבריק קרוע, קשרו הגורה והעיקר — הרגלים מפוזמאות-הלובן, שהציצו מתוך שני סדקים שבחלקו הארוך. הם ניצבו, אנשי הגאטטאפו, מסביב לו, ורעדו מגיל. אפילו מפקד המחנה, דיון תקעות בכיסי-מכנסיו, הביט על איצ'ה-מאיר — ופנוי החמורים העקשנים נרככו על-ידי חויך דק של נתה, שריחת עליו. עיני כולם רחצו בעונג, למראה קרבנים העומדים לפנייהם.

— מה שמא, יודא? — שאלהו האחד.

— איצ'ה מאיר רוזנקראנץ.

— איצ'ה מאיר רוזנקראנץ? שם נאה! רוזנקראנץ! — צחקו אנשי הגאטטאפו.

— ומה אומנותך, יודא?

— רב.

— רב! אומנות נאה!ומי אתה? איצ'ה-מאיר, אשר למן הרגע שתפשו הנאצים, גמר את השבון עולמו והיה מוכן לכל, היה שלו בנפשו. לא נראה בו סימן של עצבנות. אפילו עיניו הנוצצות והחיות Kapoor בבריכותיהם הצחורות-צחבהבות.

— יודא, כמובן, — השיב איצ'ה מאיר על השאלה שלא הייתה מובנת לו כל צורך.

— יודא. כמובן! הרי זה נהדר! — הוסיףו אנשי הגאטטאפו לצחוק.

רק מפקד המחנה הבליע בת-צחוקו בקרבו. שוב לבשו פניו חומרה. הוא ביקש לשים קץ למחזה השעשועים, ואולם "יודא" זה כה יקר-מכר הוא, אוצר ממש, שלא יכול היה לשולט ברוחו ולמנוע מבטיו מלהתרחץ עוד קמעא במראה-הפנים היהודי. עכשו נעשו פניו של מפקד המחנה רציניים כפני חתול, הלופת עבר בצדחות-כפותיו ובוחן אותו במבטו החודר. ואולם כאן חסר היה פחד המות המציז מתוך עיני העכבר! היהודי לא גילה שום מצוקת פחד. עיניו לא מיצמצו אף מיצמור, קומתו הגבואה לא נעה, שפתיו לא רעדו. הוא עמד כנץיב-אבן. חוסר הפחד של היהודי הפריע לו למפקד המחנה בהסתכלותיו,

* מתוך ספר מלחת הגיטאות — בין החומות, מהנאות, ביערות. עורך בידי יצחק צוקרמן, משה בסוק. הוצאת הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק צנולסון — 1954. הסיפור הנ"ל הקדים המחבר לעיר מולדתו — קוטנה.

נטלו את איצ'ה-מאיר והעמידו ליד קיר. מיד לאחר מכן הוצאה אליו אחד מן היהודים השבויים. הלה, צער שהופקד על מלאכה זו, גז במספרים גדולים כהים, את שארית-זקנו של איצ'ה-מאיר את פיאותיו, שפמו, שעורת-ראשו והניח סדרה שלמה של "מדרגות". ואיצ'ה-מאיר לא זקן, כאילו נטלו נשמתו את צלם-האדם ונתגלו בבהמה, הורד אל מהנה-שבויים אשר מתחת לאדמה, מעין מרתק, וכאן, בין קירות טחובים ומטוחבים, מצא כמה מהיו, מהם שכובים ומהם ישובים על שקי-תבן, אשר לפקחו אותו יום מן הרחוב והובאו אל מקומות-ההקהלה לעבודה.

שעת בין-המשות של יומם סתיו בפיר. אל חדר המרתף הוכנסו עכשו המון יהודים, שהוחזרו "הביתה" מן העבודה. מהם צעירים, מהם קשישים: יהודים מגולחים ולבושים קצרים, יהודים בקפות ארכות, חובשי פובעים וארשאים שחורים, דקימיצחה. קצתם, כמו איצ'ה-מאיר היו, להם זקנים קטופים ומרוטים וראשים גוזים במדרגות"; אצל אחרים שכחו לגוזו זקנים; ואילו אחרים כבר התחלו הזקנים צומחים להם מחדש ואחרים — ללא חתימת זקן לגמרי. היהודים כמו שהם, הטילו את עצם לארץ. פניהם ובגדיהם מגואלים היו, מלוכדים בטיטה עפר שהורטב בזיעה הנוטפת מבשרם. היהודים שכבו באין קול, רק מקצתם נשמו כבדות ורמות, והנשיפה רמת-הקול הילכה דמה וקפאון יותר מן השתקה. לא כולם שכבו. מהם התרוממו ושיבו — ונשאו יושבים. היושבים כולם השילו מעלייהם נעליהם, מעוטפים רצינות של מריה שחורה.

היו הרגלים, פצעות, מנוגדות, מצולקות. דומה, הן עברו מאות מילין, טיפסו על הרים, נוגפו באבניים. דלקות כדי אדם היו, וכן אדיעלה מהן. נדמה היה, שאנשים אלו השוכבים ויושבים פה, הפכו ונעשו رجالים-רגלים בלבד: הם איבדו כל עניין בחים זולת זה, שכחו קיומם שלהם. כל המצוות כוֹלן כונסו בנקודת תבערה אחת, בכאב גדול אחד, זה המכואב הופיע ברגליהם. ויהי כאילו נאספה אישיותם של האנשים מכל גופם, מכל נשמתם, יורדה, נתרcosa, נתקפה, נחננה ברגליים הצבות, אשר כבשו את כל החושים ואת כל הרגשות.

פתחום נשמע קוֹל: יתגדל ויתקדש שמיה רביה! נודקו ראשם, פנים ניטו. בו-ברגע נשתחוו ה"רגלים", כאילו נתלו האנשים מתוך שינוי عمוקה על ידי זה ה"יתגדל", שהוא כל-כך ידוע, כל-כך חרוט לבב, וכך כה רחוק, כה זר בצלצלו. הם ראו היהודי בקפות-אטלאס מזוhamת וקרועה, כובע היהודי לראשו, הקשור במטפת צבעוני, כמו שחש בשינויו, עומד אצל הקיר, מתנווע בתפילתו. ויהי כאילו שבונקו האנשים על ידי ה"יתגדל" של איצ'ה-מאיר אל עולם, והם כבר נדמה להם כי עזובו לנצח, שם מעבר לגדה, שעשה שהובילו הנה היהודים אחדים קפזו ממקומות, השמיטו רגליהם מתוך כפות ידיהם, ניגשו אל הפינה שם עמד איצ'ה-מאיר, והתחילה מתפללים אותו מתוך נענוועים. מהם נשאו יושבים על מקום, והבינו בעיניהם דאגות עבר הדלת. נשמע קוֹל, אחד, שני:

— היחפו וסימו!

— מהר, מהר, קודם בואם!

נחפו, מהר, אמרו את ה"קדושה" ביחיד, צעדו שלושת הצעדים האחרונים של "שמונה-עשרה", בטרם יפצה מי פה. פתחום בירתה שרים את החלל מעל הראשים במרתף המלא והgcdוש. השמיטו היושבים רגליהם מתוך ידיהם וככל אשר יכולו מיהרו, חטפו ונעלו מנעליהם, חבשו הסחבות לפצעיהם, כמו ויצאו בטורים ערוכים, שניים-שניים, וכל אחד צלחת-הפה שלו אותו. הם הפסיקו כמו חיללים, עד למשאה שבחרן הגדולה, שאבו מים, התרחזו, נסח-צבא, אל סוכך-העץ הגדל, שהוקם דרך ארעי, ובו ספסלים ערוכים בשורות ארכות. כאן נמצא המטבח, בו הכננו יהודים ויהודיות בודדים גדולים מرك תפוחי-אדמה לעברו של איצ'ה-מאיר.

הוליכו את איצ'ה-מאיר אל עגלת משא שעמדה בחצר. הייתה לה לעגלת ריתמת-אדם: חבלים הקשורים לדפנותיה ורצועות עור בקצותם, כמו סבלים וארשאים. אסרו את איצ'ה-מאיר לעגלת, ואנשי הגאטטאפו אחדים קפזו ועלו עליה. אחד מהם ישב על "הדוּן", שוט בידו, והתחילה דופק באיצ'ה-מאיר:

— היידא, יודא, היידא! — הצליף בו בעל השוט. איצ'ה-מאיר שיררב צווארו הרם מותך כוונתו הפרומה וקופותה. צווארו עם הפיקה הגדולה נמהה כצווארה של בת-יענה. כל ראשו הגדל על קצה צווארו נראה, מחתה הזקן התלוש, רחוב למעלה מן המידה, מסורבל. וכמו בת-יענה הציג ופק את רגליו, הדקות כמקלות, המפוזקות. סנדליו שקוו איצ'ה-מאיר נשאו תקועים בטהובית האדמה, צעדיו שקוו והזינו ניגרה עתה זיעתי-פחדים, יותר מזה — מצווארו הארוך ומערפו הגרים המתגן. הוא אימץ מלו-א-כווחותיו למשוך ולהזין את העגלת, אשר שקעה, בഗל משאם הכבד של אנשי הגאטטאפו אשר עליה, בגליליה באדמה הלהה. אך ככל שהוסיף איצ'ה-מאיר לשנות עמידת רגליו: הושיט פעם רגלו השמאלית, פעם רגלו הימנית, קדימה. הנה ניסה למשוך פעם בכתפו האחת וחזר וניסה — בשניה. הוא ספג את צליפות מצליפיו, אימץ כל כוחותיו למשוך את העגלת, אך יותר מהתפרצויות צחוק שעוררו ממשיו לא העלה בידו כלום: העגלת ממוקמה לא משה.

— תנ לו עוד חזיר ויעזר לו! — קרא מפקד המחנה, אשר עמד, ידיו בכיסים-מכנסיו, צופה במחזה. מעל פניו סרה עכשו בת-הצחוק של נחת, שהארה עליהם מוקדם: הם היו מועטפים רצינות של מריה שחורה.

אי שם משכו והוציאו היהודי שני, קשיש הרבה מאיצ'ה-מאיר; איש בעל עיניים אדומות מחוסר שינה וזקנו רועד. רתמו את היהודי בצד השני של היצול. צליפות המצליפים ניחתו עכשו על ראשי היהודי. היהודי הזקן אחז במוות הרימה מהן הצד האחד ואיצ'ה-מאיר — מן הצד השני. איצ'ה-מאיר שינה את עמידתו. בכל דחף נשפו, בכל הכוחות ששכננו בחזו המובלט קדימה, משך בעגלת. היהודי הזקן ניסה לעשות את השילוב לא זזה ממוקמה.

— תנ להם להריגש את הצליפות! — קרא מפקד המחנה. המצליף הושיט ידו — ושוב נפלו הצליפות על איצ'ה-מאיר ועל היהודי הזקן חליפות איצ'ה-מאיר ספג את המלכות — ושתק, ואולם היהודי הזקן, על כל מכח ומכח שניחתה על רاسו, צוחה: "אווי ווי, אבא שבשמי! אווי אווי, אמא!" —

זה גירה את תאבורו הצחוק של אנשי-הגאטטאפו: — ווי ווי, אבא-לי! — אווי וי אמא-לי! — לעגו הנאצים וחיקו את היהודי.

ופתאם יכו איצ'ה-מאיר. כיון ששמע את הצחוק של "אבא-לי-אמא-לי", מיד חזר והושיט את צווארו ואת ערפו מבعد לרימה, אחז ביצול באצבעותיו הגромות, משך משיכה אחת בחזו, — הגוף כלו הזרים כל הכוחות שהיו אגורים בו לתוכו אבריו, הרגלים נגעו באדמה ושלחו את הגוף קדימה — והעגלת זזה. איצ'ה-מאיר רץ, ומשך את היהודי הזקן אותו.

— היהודי יכול! היהודי יכול! — קראו אנשי הגאטטאפו רוקעים ברגליהם בחתית-העגלת שהיתה עכשו שרואה בתנועה.

— היהודי הגון! קרא מפקד המחנה — התירוהו! היהת רטובה כולה ובמקום שנשא עליו את רצעת העור של העגלת נסתמן פס רטוב של אימים, שרט על חזזה.

— היהודי הגון, היהודי ציתון! קבוצה "א", גזיות זקן! היום הנינו לו! — קרא מפקד המחנה אל אנשיו, ויצא את החזר אל לשכתו, ידיו בכיסים-מכנסיו ולא זrk אף מבט אחד לעברו של איצ'ה-מאיר.

את השלפוחיות הדקות שהחלו מתיישבות בעורף פניו המרוט. סילוניות של דם התחילה נזולות מהן, ונטערכבו עם סילוניות הזיעה שטיפטו משערות ראשו. עכשו نطפו יחד על חזהו, על ערפו וכחפיו שהיו רטובים ומרוטבים מזיעה. אך איצ'ה-מאיר עשה את שלו. הלק הלוך וחזר, ללא הפסיקת. רק מפעם לפעם הפסיק בידו החשופה את ערפו הלח. ואולם ידו לא לעיתים קרובות חפשית היה; בכל עת חיבקה אבנים כיבודות-משקל. ובכן הניח איצ'ה-מאיר לסילוניות, המעורבות דם וזיעה, לנזול על פני גופו העירום למחצה — והוא עשה את מלאכתו בשלמות.

כוז, שהפיק רצון אפלו מלפני שומרו, הגאסטאפו:

— יודה טוב יודה צייתן! הרי זה יודה הגון. מה אתה?

— יודה שווין — האבא קינא ארא! — קרא איצ'ה מאיר בקול.

— טוב יודה, צייתן יודה הגון. מהציית השעה שנייתה להם למנוחה של הצהרים השתמש בה איצ'ה-מאיר הפעם ככל השאר — אחז את רגליו בכפות ידיו.

לעת ערב, כשהושבה חבורת-היהודים אל מקום ההקהלת, ראה איצ'ה-מאיר, כמו שאר היהודים, והנה אצל הגדר הנמוכה, המקיפה את בניין-הלבנים, התקלות מצופפת של אנשים. משתתקrab אל השער, השגיח בכלונס גובה מתנשא בחצר מעלה גדר, ועליו מתנדדות שלוש גוויות, בעליות רגליים ארוכות, מתחות, עירומות, שהמגפים נחלצו מעלייהן. הקהל שבוחן התבונן במקומות, שהتلינים הניחום כך בתלייתם, כדי לירא את האוכלוסייה. שתי נשים נוצריות כרעו על האבנים, והתפללו עצומות עיניהם. אחרים עמדו מאובנים ודוממים.

— אוֹי, גַּטְעֵמָשָׁה תָּלוּי — נָהָם יְהוּדִי אֶחָד, חֲבָרוֹ שֶׁ אִיצְ'הַמְּאִיר לְטוֹר, אֶל עַצְמוֹ.

— ברוך דיין האמת! — ליחש איצ'ה-מאיר.

— הוא התנגד. אמרתי לו, שלא יתנגד. «הפרת משמעת» קוראים הם לך, — נָהָם הַיְהוּדִי לְתוֹךְ-תוֹכוֹ.

— כולנו בידי האלוהים, — השיב איצ'ה-מאיר בנהימה.

זאת הפעם נאלמו היהודים המושבים משנה-אלם. ניטל מהם אפלו עוז-הרוח לשוחח על המאורע שכבר היו בתוך המרתף, והם כרעו נפלו על שקי-התבן, או ישבו ורגליהם בידיהם. כנפי-המוות השחורות, אשר ריחפו על פני כל, כינסו את היהודים בצלן. פחדו אפלו לנשוף בכבdot, כמשפטם תמיד.

רק ישבו — ורגליהם בידיהם.

«יתגדל ויתקדש שם רבה»! — נשמע הפעם קולו של איצ'ה-מאיר רם ותקיף יותר.

— מה זה מבקש? — להביא שואה על ראשינו? — נשמעו קולות מהאה אחדים.

— כלום לא ראה מה שעושים כאן!

הפעם נמצאו לו לאיצ'ה-מאיר פחות מתלוים. תחת זה נשמעו יותר קולות:

— נו, מהר... מהר... חטופ וגמר...

— ואהבת את ד' אלקיך בכלל לבך ובכל נפשך ובכל מאודך, — הטעים איצ'ה-מאיר את התיבות.

— נו, די כבר, די... — נשמעו קולות-פחדים מכל הפינות.

איצ'ה-מאיר הוביל עת שאר התיבות.

כך עבר שבוע תמים. איצ'ה-מאיר מצין היה בחריצות,

במשמעות, בצייתנות, בעשייתו-מרצונו, בהכנתו. הוא געשה «ילד-শועועים» של הגאסטאפוים. הם הציגו כМОפה לשאר היהודים:

«הרי זה יודה הגון», הם אף התבדרו ואמרו שיעשו «ראש-מחנה» ליהודים. הוא עשה את מלאכתו בשלימות כוז, שאפלו

שריר אחד לא הרתית בו מתחזק מהאה או מתחזק אירצון.

כך היו הדברים עד יום השישי. משהגי יום השישי אחר-הצהרים, הבחין הגאסטאפו איז'מן-גוזר באיצ'ה-מאיר. כל פעם

שבא אל העירימה לטעון על עצמו אבנים, שהה לרגע והציג

כל אחד קיבל צלהת מرك עם חתיכת לחם — וישבו לאכול.

איצ'ה-מאיר חבוש הלחים צעד בסך כחיל מאומן, כאילו היה כאן זה עידן ועידנים, — כך שאיש הגאסטאפו שעינו

היתה פקווה עליו, לא מצא תואנה להנתנות אליו. קודם שנטל איצ'ה-מאיר את פרוסתו לתוך פיו, בירך עליה. רاشיתו של הברכה נבלעה בתוכו ורק סופה נשמע:

„המושיא לחם מן הארץ“.

היהודים שהתנפלו כזאים רעבים על כף הדל עם הפת,

שאליהם ייחלו כל היום כולם, כבשו הCPF כפעור הפה. ברכתו של איצ'ה-מאיר הזכירה להם משה. הם נהמו אחריו, הפסיקו

באכילה. מהם הסתפקו באמירת «אמן» גרידא, שנתחמתה בחטיפה מפיהם. אנשי הגאסטאפו, אשר עמדו ליד המטבח הארכי, השגיחו

כוי משה נתרען כאן, ואולם הדבר עבר בחפות כוז, שלא יכולו לעמוד עליו מהו; ה„עולם“ כבר סעדו כתמול-שלשות,

שטפו את צלחות-הפה שלהם — ואיצ'ה-מאיר בתוכם.

למהרת, בטרם האפירה השחרית מבعد לאשנביד-המרתף פנימה, עוררה את היהודים הנדכים לא השירות של איש

הגאסטאפו, כי אם ה„יתגדל ויתקדש“ של איצ'ה-מאיר.

אחדים השכימו ועשו כדוגמת איצ'ה-מאיר; אחרים חיכו לשירות איש הגאסטאפו.

איצ'ה-מאיר הוועד בטור שבചצר, כנפי קופתו הסודוקה מופשلات, תקוות לתוך חגורתו, ויחד עם הקבוצה «א» הובל לעובדה.

הוילכו את הקבוצה כיבת-דרך מהוז-לעיר, עד שהגיעו אל שדה, בה סללו כביש. שם כבר מצא איצ'ה-מאיר יהודים

אחרים, אשר עבדו קבוצות קבוצות בפיקוח אנשי-הגאסטאפו.

הכביש היה בעצם סלילתו. קבוצת יהודים אחת חפרה בור, אחרים הובילו במריצות את העפר הנחפר והטילו על גבי

הכביש הנסלל. שורה שלמה של יהודים, עירום-זעיריה ממכנסיהם ומעלה, סחו על חזיהם החשופים אבנים, שהורידון בידיהם מערימה גדולה, הביאו עד לכביש הנסלל, ושם פירקון. יהודים

אחרים, צעירים יותר, היו רתומים למכתש ברזל עצום שגילגלו הועל פנוי האבנים המושלכות, לבשן. איצ'ה-מאיר היה חלקו עם

אותם הסוחבים אבנים מן העירימה אל הכביש.

איש-הגאסטאפו ציווה עליו לפשט את הקפotta שלו, כמו יתר היהודים. הוא עשה כך. ציווה לפשט את החלוק, את ה„ארבע כנפות“, את הכותנות. לכל צית מיד; רק בהגיעו אל ה„ארבע כנפות“, נשתה לרגע קל, כמו שמתישב בדעתו. ואולם מבטו איש-הגאסטאפו הוציאו. הוא נטהש, נשאר עומד במכנסיו בלבד, שהוא אחוזם בקשריו הטעוניים. איש-הגאסטאפו קרע את זו

חובשים בפתח-עניבה צבעונית. איש-הגאסטאפו קרע את זו מעל ראשו, אותה עם הכבע כאחד. פניו של איצ'ה מאיר נתגלו מלוא-עריותם. פרצופים בעלי זקן נראים עירום-זעיריה שעה שמתקפים ממסגרתם. הם נראים פראים, בלתי-אנושיים,

כאילו מטלוה אליהם צילו של הזקן. איצ'ה-מאיר, אשר רק תמול עורר התרגשות כוז בקרב אנשי הגאסטאפו בזקנו החזק,

הנוץץ, הנה היום, נטול זקנו, נראה כאיסר נדון-לפרק מגולח למחרה, שודד ששולח אל ארץ-גזרה, עפר ואפר. איש-הגאסטאפו לא ראה על שום מה יצטצע עם איצ'ה-מאיר; הן אפילו בזקנו אינו יכול לאחוז. עמד ובעט במגפו בבטן היהודי, ושלחו אל

העבודה.

ואולם בעבודה לא מצא איש-הגאסטאפו שמי דופי באיצ'ה-מאיר. איצ'ה מאיר עשה את מלאכתו בשלמות, אפילו בנדיות,

כאילו בקש לעשות רצונו הוא. העmis על זרועותיו ועל חזהו אבנים כל כמה שיוכלו לשאת, הילך בשורה בצדדים חרוצים, הביא את האבנים למקוםן והניחן שם. לא התיר לעצמו אף

רגע של מנוחה, של הפסקה.

אותו יום של ראשית-סתיו חם היה. המשך ליהטה על ראשו המגולח של איצ'ה-מאיר, הזיעה ניגרה מעל מצחו וריככה

— יודה שווין — האבא קיינא ארא! — קרא איצ'ה-מאיר רם בכל כוחו.

— נו, עכשו לך לעבודה, יודא! — קרא מפקד המנהנה.

— אדון רחום, היום אינני יכול, היום יומ-מנוחה.

— הוציאו! — קרא מפקד המנהנה.

— הייל היטלר!

— הייל היטלר!

מפקד המנהנה הרים את שפורת הטלפון. אין זאת, כי משחו פועל בתוכו. חור והניח את הטלפון וקרא לגאסטפאוי, אשר כבר הוציא את איצ'ה-מאיר.

— עמוד! הראה לו את הגרדום!

— הוליכו את איצ'ה-מאיר אל מקום התליה, הראו לו את הכלונס.

— הידעת מה זה, יודא?

— כן ראתיו... מקום שתולים בני אדם... — ענה איצ'ה-מאיר.

— תיתלה, אם לא תלך לעובדה.

— אדון רחום, כבר אמרתי לו. היום אינני יכול. חלילה לי, אינני יכול. היום שבת, יומ-מנוחה.

הודיעו זאת למפקד המנהנה.

מפקד המנהנה טילפן אל השלטונות הגבוהים ממנה. הוא קיבל הוראה: «لتלו את היהודי איצ'ה-מאיר רוזנקראנץ, בעם היום זהה, בשעה שש בערב, יחד עם עוד שניים, בני הקתולית».

כשהוליכו את איצ'ה-מאיר לגדודם, לא חדל ממלא תפילה מתנה של שבת. כלונס-התליה לא הילך עליו אימנו. הטרידו דבר אחד ובגלו הבית בלי הפסק אל הרקיע, האם השבת כבר יצאת. משרה כי עוד היום גדול, פנה אל המונה אשר ליווהו אל התליה.

— אדון רחום, בקשה לי אליו. הן היה כל כך טוב אליו.

— מה יש יודא?

— ייכחה נא עד שייראו הכוכבים הראשונים בשם, והוא מורה באצבעו לפני מעלה — היום יומ-מנוחה.

רגע נשתומם הממונה לשמע בקשתו המורה של היהודי, ואחר נתחיך:

— ניחא, היהודי. الآחים יקדמו לתליה.

שני הקתולים אשר נדונו למות בעת אחת עם איצ'ה-מאיר, נתלו תחילה. אך תורו הגיע, בטרם סיים תפילת המנהנה של שבת.

«אתה אחד ושマー אחד» — הוסיף איצ'ה-מאיר לניהם ביניהם עצמו, כשהותל החבל על צווארו.

לעת ערב, כשהוחזרה חברות היהודים מן העבודה, שוב מצאו מעמד אנשים לפני השער. מעבר לגדר הלבנים כבר ראו, היאך הגוף הרזה של איצ'ה-מאיר מתנדנד מעל כלונס-התליה, יחד עם השניים الآחים. רגליו היחפות, שהוסרו מה הסנדלים, נתארכו-גמהתו. רוב היהודים כבשו עיניהם בקרען, וחינקו אנה שבלבם: גם איצ'ה-מאיר הילך.

לבסוף שתקו. אך כשבאו לתוך מרחתם פנימה, לא הטילו עצם על קרשי העץ, לא לקחו את רגליים בכפות-ידייהם. עד מהרה צץ ונתגהה אחד ליד כותל המרתף, התחל מתרועע וקרא בקול רם:

— «יתגדל ויתקדש».

שוב לא זירז אותו איש: «מהר מהר». צצו ועלו זה אחר זה מאחורי החzon, וכולם התחלו מתרועעים יחד: «יתגדל ויתקדש».

זה איצ'ה-מאיר ונינתן לו ממשיך.

ברקיע, לראות היכן המשמש עומדת. הגאסטפאוי כבר עוררנו מהלומותיו פעמים אחדות בהצליפו במגלב על ראשו. ואולם איצ'ה-מאיר עדין חדל מנוחה היה; עיניו הגדלות הנפחות לא חדרו להציג לפניו מעלה.

והנה סוף-סוף מולייכים אותם «הביתה» מעובודתם. איצ'ה-מאיר נחפה, כמבקש להקדים את כל החבורה, ואך בקושיקושים עצרוו היהודי חברו-לטוטר. תודה לאל, כבר שבו אל מקום ההקהלת בטרם נראה אף כוכב אחד, שאיצ'ה-מאיר תר אחריו ברקיע. אך נכנסו אל המרתף פנימה, ואיצ'ה-מאיר ניגש באפס נשימה אל הכותל, והתחילה אומר:

— «יתגדל ויתקדש שםיה רביה!»

— נו, יותר מהר, מהר, מהר!

הפעם לא מייחר איצ'ה-מאיר. משיסים בקריאת «שמע» כולה, הוציא מכיסו פרוסת לחם, עטופת-גניר, אשר טמן עמו, הניף את הפروسה, והתחילה לkadsh:

— יום השישי יוכלו השמיים והארץ וכל צבאים...»

ברוך השם! הכל עבר בשלום, ללא הפרעה.

אך למחמת הבוקר, משוער איצ'ה-מאיר את העולם ב-«יתגדל ויתקדש» שלו, נשאר עומד ליד הכותל. כבר נשמעה השירקה הארוכה, כבר נחפוו הכל להתייצב בטורים ולצאת — ואיצ'ה-מאיר עדין עומד אצל הכותל ומתנווע.

— איצ'ה-מאיר — דחפהו מישחו, — בוא!

איצ'ה-מאיר איינו מגיב ואיןו פוסק מהתנווע.

— איצ'ה-מאיר!

— משוך אותו!

איצ'ה-מאיר איינו נותן שימשוו ממקומו. מוסף ומתרועע.

— הוא מתחייב בנפשו! בוא!

— איצ'ה-מאיר! — נשמע קול אחרון.

העולם צועד ויוצא. איצ'ה-מאיר נשאר על עמדיו ליד הכותל. עד מהרה ירד עליו מטר של צליפות-מגלב, והוא שומע קול צרחני, כאלו שעירים מתקדים סביבו.

— יודה אrror שכמותך!

איצ'ה-מאיר נותן למטר הצליפות כי יותך על ראשו, והוא מוסיף ומתרועע.

חבטה בצלע, ומיטמות. הוא ניצב פנים-על-פנים, מול עינים יורקות זיקית-אש, מול שנינים לבנות, חדות, משורבות. אגרוף חובל בפניו.

— לצתת!

— אדון רחום! היום איני יכול. יום מנוחה היום — אומר איצ'ה-מאיר, ומנסה להראות פנים שוחקות, ידידותיות, מתוך האף המנופה, הנוזל דם.

— מה!

— היום שבת אצלו, היום יומ-מנוחה, היום אינני יכול. הגאסטפאוי לא היכחו עוד. הוא אחז בערפו, הוציאו מן המרתף, והביאו אל לשכת מפקד המנהנה. קירקש בעקביו, הושיט זרועו:

— הייל היטלר!

— הייל היטלר, מה קרה?

הפרת משמעת!

— עיניו הזרועיות של מפקד קטן עוד יותר, פניו לבשו רצינות. הירהר רגע. הכירחו, הרי זה היהודי גדל הזקן. היה אצל דין-וחשוב על היהודי זה: «ציתן». כל כמה שהיה מלומד ומתרגל במקצועו, כל כמה שהיה לבו ריק מכל רגש, הנה זה היהודי — אם בשל התנהגוו במשך כל אותו הזמן, אם משומם המישחק בזקן שבייחד היטב את דעתו — הנה זה היהודי עורר בו קרן אחרונה של אנושיות. הוא ביקש להציג היהודי שביהודים זה. גם מקומו, ניגש אל היהודי, אשר עמד לפני באדיות, כשחיזוק אוילים על פניו המדומדים. נטל את המגלב מיד הגאסטפאוי, העבירו על ראש היהודי, ושאלוהו:

— מי אתה?